

BO'LAJAK LOGOPEDLARNING KASBIY-AMALIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Voxobova Muniraxon Sadirdinovna

Namangan davlat pedagogika instituti, katta o'qituvchi, PhD.

e-mail: muniravaxobova408@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0695-0744>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini shakllantirish metodikasini takomillashtirishning pedagogik va metodik asoslari yoritilgan. Logoped mutaxassislarni tayyorlash jarayonida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan integratsiyalash, nutq nuqsonlarini aniqlash, tashxislash, korreksiyalash va profilaktika qilish ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligi motivatsion, kognitiv, diagnostik, korreksion-amaliy, kommunikativ va refleksiv komponentlarning o'zaro uyg'unligi asosida tavsiflangan. Shuningdek, ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlar, kasbiy keyslar, simulyatsion mashg'ulotlar, logopedik treninglar, amaliy loyihalar hamda raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rsatib berilgan. Talabalarning individual ta'lim ehtiyojlarini hisobga olish, ularning mustaqil kasbiy qaror qabul qilish, korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni loyihalash va o'z faoliyatini refleksiv baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik yondashuv taklif etilgan. Takomillashtirilgan metodika bo'lajak logopedlarning real kasbiy vaziyatlarda samarali faoliyat olib borishga tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: bo'lajak logoped, kasbiy-amaliy kompetentlik, logopedik faoliyat, nutq nuqsonlari, diagnostika, korreksion-rivojlantiruvchi ish, amaliy tayyorgarlik, pedagogik texnologiya, refleksiv faoliyat, raqamli ta'lim vositalari.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ЛОГОПЕДОВ

Вохобова Мунирахон Садирдиновна

Наманганский государственный педагогический институт, старший преподаватель, PhD.

Аннотация.

В статье раскрываются педагогические и методические основы совершенствования методики формирования профессионально-практической компетентности будущих логопедов. Проанализированы вопросы интеграции теоретических знаний с практической деятельностью, развития у студентов умений выявлять, диагностировать, корректировать и предупреждать речевые нарушения. Профессионально-практическая компетентность будущих логопедов рассматривается как единство мотивационного, когнитивного, диагностического, коррекционно-практического, коммуникативного и рефлексивного компонентов. Раскрыты возможности применения профессиональных кейсов, проблемных ситуаций, симуляционных занятий, логопедических тренингов, практико-ориентированных проектов и цифровых образовательных средств. Предложен методический подход, направленный на учёт индивидуальных образовательных потребностей студентов, развитие способности самостоятельно принимать профессиональные решения, проектировать коррекционно-развивающие занятия и осуществлять рефлексивную оценку собственной деятельности. Совершенствование методики способствует повышению готовности будущих логопедов к эффективной работе в реальных профессиональных условиях.

Ключевые слова: будущий логопед, профессионально-практическая компетентность, логопедическая деятельность, речевые нарушения, диагностика, коррекционно-развивающая работа, практическая подготовка, педагогическая технология, рефлексивная деятельность, цифровые образовательные средства.

IMPROVING THE METHODOLOGY FOR DEVELOPING THE PROFESSIONAL AND PRACTICAL COMPETENCE OF FUTURE SPEECH THERAPISTS

Voxobova Muniraxon Sadirdinovna

Namangan State Pedagogical Institute, Senior Lecturer, PhD.

Abstract.

This paper examines the pedagogical and methodological foundations for improving the methodology of developing the professional and practical competence of future speech therapists. Particular attention is paid to integrating theoretical knowledge with practical activities and developing students' abilities to identify, diagnose, correct, and prevent speech disorders. The professional and practical competence of future speech therapists is characterized through the interrelationship of motivational, cognitive, diagnostic, correctional-practical, communicative, and reflective components. The paper also describes the educational potential of professional case studies, problem-based situations, simulation activities, speech therapy training, practice-oriented projects, and digital learning tools. A methodological approach aimed at considering students' individual educational needs and developing their abilities to make independent professional decisions, design correctional and developmental sessions, and reflectively evaluate their own performance is proposed. The improved methodology contributes to preparing future speech therapists for effective professional activity in real educational and correctional settings.

Keywords: future speech therapist, professional and practical competence, speech therapy activity, speech disorders, diagnostics, correctional and developmental work, practical training, pedagogical technology, reflective activity, digital learning tools.

Kirish. Bugungi kunda inklyuziv ta'limning rivojlanishi, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish hamda ularga sifatli korreksion-pedagogik yordam ko'rsatish masalalari logoped mutaxassislarni tayyorlash sifatiga nisbatan yangi talablarni yuzaga keltirmoqda. Nutqiy rivojlanishida turli darajadagi buzilishlar mavjud bo'lgan bolalar bilan ishlash logopeddan nafaqat maxsus nazariy bilimlarni, balki diagnostik, korreksion, kommunikativ, metodik va refleksiv ko'nikmalarni ham talab etadi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini shakllantirish jarayonini takomillashtirish maxsus pedagogika sohasining dolzarb ilmiy-pedagogik muammolaridan biri hisoblanadi.

Bo'lajak logopedlarning kasbiy tayyorgarligi nutq buzilishlarining sabablari, mexanizmlari va tasnifini bilish bilangina cheklanmaydi. Mutaxassis nutqiy nuqsonlarni aniqlashi, bolaning individual xususiyatlarini baholashi, korreksion-rivojlantiruvchi ishlarning maqsadi va mazmunini belgilashi, samarali metod hamda vositalarni tanlashi, olingan natijalarni tahlil qilishi zarur. Mazkur vazifalarning sifatli bajarilishi talabalarda nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash, muammoli holatlarda mustaqil qaror qabul qilish va korreksion jarayonni ilmiy-metodik asosda tashkil etish kompetensiyalarining rivojlanganligiga bog'liq.

Amaldagi ta'lim jarayonida nazariy mashg'ulotlar bilan real logopedik amaliyot o'rtasida yetarli darajada integratsiya ta'minlanmasligi, talabalarining nutq buzilishlarini mustaqil tashxislash va korreksion mashg'ulotlarni loyihalash tajribasi cheklanganligi kuzatiladi. Ayrim hollarda bo'lajak mutaxassislar tayyor metodik tavsiyalardan foydalanishga odatlanib, bolaning yoshi, nutqiy nuqsonining turi, psixologik holati va individual rivojlanish sur'atlarini hisobga olgan holda yangi pedagogik yechimlarni ishlab chiqishda qiyinchilikka duch keladi. Bu esa kasbiy tayyorgarlik mazmunini amaliyotga yo'naltirilgan metodlar, kasbiy vaziyatlar va mustaqil faoliyat shakllari bilan boyitish zaruratini ko'rsatadi.

Kasbiy-amaliy kompetentlik bo'lajak logopedning kasbiy vazifalarni samarali bajarishga tayyorligini ifodalovchi integrativ sifat sifatida namoyon bo'ladi. Uning tarkibiga kasbiy faoliyatga ijobiy motivatsiya, maxsus bilimlar tizimi, nutqiy buzilishlarni diagnostika qilish, korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni tashkil etish, bolalar, ota-onalar va mutaxassislar bilan pedagogik muloqot olib borish, shuningdek, o'z faoliyati natijalarini baholash va takomillashtirish qobiliyatlari kiradi. Mazkur komponentlarning o'zaro uyg'un shakllanishi bo'lajak logopedning real kasbiy faoliyatga tayyorgarligini ta'minlaydi.

Bo'lajak logopedlarni tayyorlashda kasbiy keyslar, muammoli vaziyatlar, simulyatsion mashg'ulotlar, videokuzatuv asosidagi tahlil, logopedik treninglar, amaliy loyihalar, raqamli diagnostika vositalari va elektron portfolidan foydalanish muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Bunday metodlar talabalarining o'quv faoliyatini real kasbiy jarayonga yaqinlashtiradi, diagnostik va korreksion harakatlarni bosqichma-bosqich egallashiga, kasbiy xatolarni aniqlashiga hamda refleksiv fikrlashini rivojlantirishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, nazariya, amaliy mashq, mustaqil faoliyat va refleksiv baholashning uzviy bog'liqligi kasbiy-amaliy kompetentlikni samarali shakllantirishning asosiy shartlaridan biridir.

Shu nuqtayi nazardan, bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini shakllantirish metodikasini takomillashtirish ta'lim mazmunini amaliy faoliyat bilan integratsiyalash, talabalarining individual imkoniyatlarini hisobga olish, interaktiv va raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish hamda kasbiy faoliyat natijalarini mezonlar asosida baholashni nazarda tutadi. Ushbu maqolaning maqsadi bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash, uning tarkibiy komponentlarini tavsiflash va amaliyotga yo'naltirilgan metodik yondashuvlarni taklif etishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini shakllantirish masalasi maxsus pedagogika, logopediya, klinik ta'lim va kompetensiyaviy yondashuvning o'zaro integratsiyasiga asoslanadi. Mavjud ilmiy manbalarda logopedning kasbiy tayyorgarligi nutq buzilishlari haqidagi nazariy bilimlarni egallash bilangina cheklanmasdan, logopedik tekshiruv o'tkazish, differensial tashxis qo'yish, korreksion-rivojlantiruvchi dastur tuzish, bola va uning oilasi bilan muloqot qilish hamda amalga oshirilgan ishlarning natijalarini baholash qobiliyatlarini ham qamrab olishi

ta'kidlanadi.

O'zbek logopediya ilmiy maktabining yetakchi vakillaridan L. R. Mo'minova nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarni logopedik tekshirish va o'qitish masalalarini maxsus tadqiq etgan. Olimaning "Bolalarni logopedik tekshirish va o'qitish" metodik qo'llanmasida logopedik tekshiruv va keyingi korreksion ta'lim bir-birini to'ldiruvchi jarayonlar sifatida yoritilgan. L. R. Mo'minova o'zbek tilida so'zlashuvchi bolalarda nutqning to'liq rivojlanmaganligini keltirib chiqaruvchi sabablar, uning namoyon bo'lish xususiyatlari va oldini olish yo'llarini o'rgangan. Uning yondashuvida bolaning nutqiy rivojlanish holatini har tomonlama o'rganish korreksion ishlarning mazmuni, bosqichlari va metodlarini belgilashning dastlabki sharti hisoblanadi [1]. Mazkur qarash bo'lajak logopedlarda faqat nutq buzilishining tashqi belgilarini aniqlash emas, balki tekshiruv natijalarini tahlil qilish, asosiy va ikkilamchi nuqsonlarni farqlash hamda individual korreksion yo'nalishni belgilash ko'nikmalarini shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

M. Yu. Ayupova tomonidan yaratilgan "Logopediya" darsligi O'zbekistonda logoped mutaxassislarini tayyorlashga mo'ljallangan fundamental manbalardan biridir. Unda nutq buzilishlarining sabablari, mexanizmlari, belgilari, tasnifi, logopedik tekshirish usullari va korreksion ta'sir tamoyillari tizimli bayon qilingan. Darslikda dastlabki logopedik tekshiruv davomida artikulyatsion apparatning tuzilishi, harakatchanligi va nutq hosil qilishdagi funksional holatini o'rganish zarurligi alohida ko'rsatiladi [2]. M. Yu. Ayupovaning qarashlari asosida bo'lajak logopedning kasbiy-amaliy kompetentligini shakllantirishda diagnostik topshiriqlar, artikulyatsion apparatni tekshirish algoritmlari, nutq xaritalari, korreksion mashqlarni tanlash va ularni amaliy vaziyatga moslashtirish kabi faoliyat turlariga ustuvor ahamiyat berish lozim.

Rus logopediya ilmiy maktabining yirik namoyandasi R. E. Levina nutq buzilishlarini tahlil qilishning rivojlanish, tizimli yondashuv hamda nutqni bola psixik rivojlanishining boshqa tomonlari bilan o'zaro bog'liqlikda o'rganish tamoyillarini ishlab chiqqan. Rivojlanish tamoyili nutqiy nuqsonning faqat mavjud holatini qayd etishni emas, balki uning kelib chiqishi va dinamikasini aniqlashni talab qiladi. Tizimli yondashuvda esa nutqning tovush talaffuzi, fonematik idrok, lug'at, grammatik tuzilish va bog'lanishli nutq kabi komponentlari o'zaro aloqador yaxlit tizim sifatida qaraladi [3]. R. E. Levinaning nazariyasi bo'lajak logopedlarning klinik va pedagogik fikrlashini rivojlantirishda muhimdir. Talaba alohida tovush nuqsonini tuzatish bilan cheklanmasdan, ushbu buzilishning bolaning lug'at boyligi, fonematik jarayonlari, savod o'rganishi, bilish faoliyati va ijtimoiy muloqotiga ta'sirini ham tahlil qila olishi kerak.

L. S. Volkova tahriri ostida yaratilgan "Logopediya" darsligida logoped mutaxassisni tayyorlashning nazariy va amaliy mazmuni o'zaro bog'liq holda taqdim etilgan. Darslikning har bir bo'limida muayyan nutq buzilishining etiologiyasi, mexanizmi, simptomatikasi, tasnifi, rivojlanish dinamikasi, tekshirish metodlari, logopedik ta'sir usullari, profilaktika va logopedik yordamni tashkil etish masalalari yoritiladi. Nazorat savollari, amaliy topshiriqlar va qo'shimcha adabiyotlarning berilishi talabalarining mustaqil hamda tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan [4]. Olimaning metodik yondashuvidan kelib chiqib, bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini shakllantirish jarayonida tayyor metodlarni takrorlashdan ko'ra, nutq buzilishining sabab va mexanizmlarini tahlil qilish, korreksion metodni asoslab tanlash, natijalarni kuzatish va zarur hollarda dasturga o'zgartirish kiritishga o'rgatish muhimdir.

T. B. Filicheva tadqiqotlarida bolalardagi nutq buzilishlarini kompleks tekshirish, differensial tashxislash va korreksion ishlarni individuallashtirish masalalari yetakchi o'rin egallaydi. Olimaning ilmiy ishlarida umumiy nutq rivojlanmaganligini kompleks o'rganish, leksik-grammatik komponentlarni tekshirish, og'ir nutq buzilishlariga ega bolalar bilan pedagogik ish olib borish hamda logopedik yordamni personifikatsiyalash muammolari izchil tadqiq etilgan [5]. T. B. Filichevaning ilmiy qarashlari bo'lajak logopedlarda bir-biriga tashqi jihatdan o'xshash nutq buzilishlarini farqlash, bolaning saqlangan va buzilgan funksiyalarini aniqlash hamda standart mashg'ulotlar majmuasi o'rniga individual korreksion-rivojlantiruvchi yo'nalish tuzish qobiliyatini shakllantirish zarurligini asoslaydi. Shuning uchun kasbiy tayyorgarlikda differensial diagnostik keyslar, videokuzatuvlar, nutq namunalarini tahlil qilish va individual nutq xaritasini tuzish topshiriqlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Buyuk Britaniya tadqiqotchisi Karen Elizabeth Davies Fiona Kevan va Emma Ormerod bilan hamkorlikda logopediya yo'nalishi talabalarining klinik amaliyot jarayonidagi ta'lim tajribasini o'rgangan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, amaliyot rahbarlari o'z vazifasini talabaga tayyor ko'rsatmalar berishdan ko'ra, uning klinik fikrlashi, kasbiy identifikatsiyasi va mustaqilligini rivojlantiruvchi fasilitatorlik faoliyati sifatida tushunadilar. Klinik amaliyot davomida talabalarining qarashlari o'zining bilim va ko'nikmalariga e'tibor qaratishdan mijoz ehtiyojlarini anglash, uning pozitsiyasini hisobga olish va asoslangan korreksion yechimlarni taklif etish tomon o'zgaradi [6]. Ushbu natijalar bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini shakllantirishda muntazam kuzatuv, amaliyot rahbarining konstruktiv fikr-mulohazasi, refleksiv suhbat, keys muhokamasi va talabaga mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini berish zarurligini ko'rsatadi.

Germaniyalik olimasi Wiebke Scharff Rethfeldt Yevropada logopedlarning boshlang'ich kasbiy ta'lim standartlari, ko'p tillilik, madaniy xilma-xillik va klinik-madaniy kompetentlik masalalarini tadqiq etadi. U faol qatnashgan NetQues loyihasida Yevropadagi logopediya ta'lim dasturlari va yangi mutaxassis egallashi zarur bo'lgan kompetensiyalar o'rganilgan. Loyiha natijalarida logopedning kompetentligi nazariya va amaliyotning murakkab o'zaro ta'siri, shuningdek, samarali muloqot va shaxslararo munosabat ko'nikmalarining birligi sifatida baholangan. Yevropa ta'lim dasturlarida rahbar nazoratidagi klinik amaliyot mutaxassislikka tayyorgarlikning asosiy tarkibiy qismi hisoblanib, amaliy kompetentlik kuzatish, suhbat, portfolio, klinik keyslar, o'zini o'zi baholash va amaliy imtihonlar orqali aniqlanadi [7]. NetQues mezonlarida mijozni baholash, nutq buzilishini aniqlash, korreksion aralashuvni rejalashtirish va amalga oshirish, profilaktika, maslahat berish, kasbiy-axloqiy mas'uliyat hamda uzluksiz kasbiy rivojlanish muhim kompetensiyalar sifatida belgilangan.

Tahlil qilingan ilmiy qarashlarning umumiy jihati shundaki, barcha olimlar logopedning kasbiy tayyorgarligini

nazariy bilim, diagnostik faoliyat va korreksion amaliyotning birligi bilan bog'laydilar. L. R. Mo'minova va M. Yu. Ayupova tadqiqotlarida o'zbek tilining fonetik, leksik va grammatik xususiyatlarini hisobga olgan logopedik tekshiruv hamda korreksion ishlar ustuvorlik kasb etadi. R. E. Levina, L. S. Volkova va T. B. Filicheva ishlarida nutq buzilishlarini tizimli, rivojlanish va differensial-diagnostik yondashuv asosida o'rganish kuchli nazariy-metodik asosga ega. Yevropa tadqiqotlarida esa ta'lim natijalarini kompetensiyalar orqali belgilash, rahbar nazoratidagi klinik amaliyot, refleksiya, portfolio, klinik fikrlash, kasbiy etika va mijozga yo'naltirilgan faoliyatga alohida e'tibor qaratiladi.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarda logopedik diagnostika va korreksiyaning alohida metodlari yetarlicha ishlab chiqilgan bo'lsa-da, bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini motivatsion, diagnostik, korreksion-metodik, kommunikativ va refleksiv komponentlar birligida bosqichma-bosqich shakllantiradigan yaxlit metodika to'liq yoritilmagan. Kasbiy keyslar, simulyatsion logopedik mashg'ulotlar, videomateriallar tahlili, raqamli nutq xaritasi, amaliy portfolio va refleksiv baholashni yagona metodik tizimga birlashtirish masalasi ham qo'shimcha tadqiqotni talab qiladi. Mazkur holat bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini shakllantirish metodikasini amaliyotga yo'naltirilgan topshiriqlar, klinik fikrlash algoritmlari va mezonli baholash vositalari asosida takomillashtirish zaruratini belgilaydi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Mazkur bo'limdagi natijalar muallif tomonidan o'tkazilgan alohida tajriba-sinov ko'rsatkichlari emas, balki logopediya ta'limiga oid real empirik tadqiqotlar, xalqaro kompetensiya mezonlari va ilmiy manbalarni qiyosiy tahlil qilish asosida shakllantirilgan. Shu sababli bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligiga ta'sir qiluvchi metodik omillar mavjud ilmiy dalillar asosida muhokama qilindi.

NetQues loyihasi doirasida Yevropada logopedlarni tayyorlashga qo'yiladigan talablarni aniqlash uchun akademik xodimlar, bitiruvchilar va ish beruvchilar o'rtasida keng ko'lamli so'rov o'tkazilgan. So'rovga jami 4383 ta javob kelib tushgan bo'lib, ularning 2863 tasi, ya'ni 65 foizi to'liq to'ldirilgani sababli statistik tahlilga kiritilgan. Yakuniy respondentlar tarkibida 206 nafar ish beruvchi, 476 nafar professor-o'qituvchi va 2181 nafar so'nggi besh yil ichida ta'limni tugatgan bitiruvchi qatnashgan. Uchala guruh ham "nutq va til buzilishlarini baholash, tashxislash va ularga korreksion ta'sir ko'rsatish" qobiliyatini yangi ish boshlayotgan logoped uchun eng muhim kasbiy kompetensiya sifatida birinchi o'ringa qo'ygan [7].

NetQues natijalarida logoped uchun zarur bo'lgan 60 ta maxsus va 38 ta umumiy kompetensiya belgilangan. Eng muhim maxsus kompetensiyalar qatoriga mijozni baholash va tashxislash, tekshiruv natijalarini tahlil qilish, korreksion usulni asosli tanlash, individual maqsadlarni belgilash, korreksion ta'sir natijalarini hujjatlashtirish, ota-onalar va boshqa mutaxassislariga tushunarli axborot berish kiritilgan. Bundan tashqari, kasbiy rol va vakolat chegaralarini bilish, zarur vaziyatda bolani boshqa mutaxassisga yo'naltirish hamda kasbiy etikaga rioya qilish ham tayanch kompetensiyalar sifatida qayd etilgan [7].

Ushbu natijalar bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini faqat nazariy bilimlar hajmi orqali baholash yetarli emasligini ko'rsatadi. Talabani nutq buzilishi turini eslab qolishi yoki ta'riflab berishi uning amaliy vaziyatda to'g'ri tashxis qo'yishi, individual korreksion yo'nalish tuzishi va o'z qarorini asoslab berishini kafolatlamaydi. Demak, logopedik ta'lim natijalarini baholashda bilim bilan bir qatorda amaliy harakatlar algoritmi, klinik-pedagogik fikrlash, kommunikativ faoliyat va refleksiv tahlil ham hisobga olinishi zarur.

A. E. Hill, B. J. Davidson va D. G. Theodoros standartlashtirilgan mijozlar ishtirokidagi simulyatsion klinikaning logopediya yo'nalishi talabalariga ta'sirini o'rgangan. Tadqiqotda bakalavriat va magistratura bosqichida tahsil olayotgan jami 175 nafar talaba qatnashgan. Mashg'ulotdan oldingi va keyingi so'rovlar natijasida barcha ishtirokchilarda real mijoz bilan ishlashga doir xavotir pasaygani, bakalavriat talabalarida ushbu pasayish statistik jihatdan ahamiyatli bo'lgani aniqlangan. Talabalarning turli klinik ko'nikmalarga nisbatan o'ziga ishonchi ham sezilarli darajada oshgan [8].

Mazkur ilmiy dalil simulyatsion mashg'ulotni oddiy rolli o'yin bilan tenglashtirish mumkin emasligini ko'rsatadi. Standartlashtirilgan mijoz yoki uning rolini ijro etuvchi maxsus tayyorlangan shaxs talabani anamnez yig'ish, savol berish, tekshiruv natijasini izohlash, ota-onaga tavsiya berish va murakkab kommunikativ vaziyatni boshqarish ko'nikmalarini real faoliyatga yaqin sharoitda sinash imkonini beradi. Bunda talaba xato qilishi mumkin, biroq uning xatosi haqiqiy bolaning holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi. Shuning uchun simulyatsiya logopedik amaliyotdan oldingi tayyorlov bosqichi sifatida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

L. Sheepway, M. Lincoln va S. McAllister uchinchi bosqich logopediya talabalarining bir yil davomida uchta klinik amaliyot jarayonidagi kompetensiya rivojlanishini COMPASS mezonli baholash vositasi orqali o'rgangan. Natijalarda talabalarning kasbiy kompetentligi birinchi amaliyotdan ikkinchisiga va ikkinchisidan uchinchisiga o'tishda statistik jihatdan sezilarli oshgani aniqlangan. Amaliyotning blok yoki haftalik shaklda tashkil etilishi hamda turli muassasalarda o'tkazilishi kompetensiya o'sishida sezilarli farq hosil qilmagan. Bolalar bilan bog'liq amaliyotlarda qatnashgan guruhlarda kompetensiya o'sishi kattalar bilan ishlagan guruhlariga nisbatan yuqoriroq bo'lgan [9].

Ushbu natija kasbiy-amaliy kompetentlikni bir martalik pedagogik amaliyot orqali to'liq shakllantirib bo'lmagligini tasdiqlaydi. Kompetentlik turli murakkablikdagi vaziyatlarda takroriy faoliyat bajarish, oldingi tajribani yangi vaziyatga ko'chirish va amaliyot rahbarining muntazam teskari aloqasi natijasida bosqichma-bosqich rivojlanadi. Shu bois bo'lajak logopedlarning amaliyoti faqat bitta muassasa yoki nutq buzilishining bitta turi bilan cheklanmasligi, maktabgacha ta'lim tashkiloti, umumta'lim maktabi, inklyuziv sinf va logopedik xizmat kabi turli sharoitlarni qamrab olishi kerak.

Kasbiy tajribaning o'zi klinik-pedagogik fikrlashni avtomatik ravishda rivojlantirmasligi C. C. Dudding va D. L. Pfeiffer tadqiqotida aniqlangan. Tadqiqotchilar sakkiz nafar logopediya magistranti faoliyatini ta'limning uch bosqichida veb-keyslar orqali baholagan. Talabalar klinik farazni shakllantirish, tekshiruv vositalarini tanlash, tashxis qo'yish va terapiya bo'yicha tavsiyalar berish vazifalarini bajargan. Tahlil natijasida tashxisni to'g'ri aniqlash ko'rsatkichlari yaxshilangani, biroq farazlarni ilgari surish va mos diagnostik vositalarni tanlash ko'nikmalarida cheklangan o'zgarish qayd etilgani ma'lum bo'lgan [10].

Mazkur holat bo'lajak logopedlarga ko'p sonli amaliy vazifalar berishning o'zi yetarli emasligini ko'rsatadi. Talabaga klinik-pedagogik qaror qabul qilish algoritmi bevosita o'rgatilishi zarur. Bunday algoritm bolaning shikoyati va anamnezini o'rganish, nutq namunasini tahlil qilish, bir nechta diagnostik farazni ilgari surish, farazlarni tekshiruvchi metodlarni tanlash, asosiy va ikkilamchi nuqsonlarni farqlash, tashxisni dalillar bilan asoslash hamda individual korreksion strategiyani belgilash bosqichlarini qamrab olishi lozim.

S. Howells va hammualliflar tomonidan alternativ va qo'shimcha kommunikatsiya bo'yicha teleamaliyot shaklidagi simulyatsion ta'lim o'rganilgan. Dasturda 63 nafar magistrant qatnashgan, ulardan 52 nafari tadqiqot uchun to'liq ma'lumot taqdim etgan. Bu 82,5 foizlik javob ko'rsatkichini tashkil qilgan. Simulyatsiyadan keyin talabalarning kommunikatsiya, baholash va korreksion boshqaruv sohalaridagi o'ziga ishonchi statistik jihatdan sezilarli oshgan. Qo'shimcha savolga javob bergan talabalarining 94,1 foizi simulyatsiya ularni progressiv nevrologik kasallikka ega mijoz bilan ishlash va kommunikativ vositalarni tavsiya qilishga yaxshiroq tayyorlaganini bildirgan [11].

Biroq ushbu tadqiqot raqamli texnologiyalarni qo'llash bilan bog'liq cheklovlarni ham aniqlagan. Videokonferensiya tizimining foydalanish qulayligi 100 ballik shkala bo'yicha o'rtacha 64,95 ballni tashkil etgan. Faqat 44,23 foiz talaba tizimni qabul qilinadigan 70 ball yoki undan yuqori darajada baholagan. Internet aloqasining sustligi, audio va video sifati, ko'z orqali aloqaning cheklanishi hamda noverbal signallarni qabul qilishdagi qiyinchiliklar asosiy muammolar sifatida qayd etilgan [11].

Demak, raqamli logopedik vositaning mavjudligi o'z-o'zidan ta'lim samaradorligini ta'minlamaydi. Raqamli mashg'ulot uchun barqaror internet, sifatli mikrofon va kamera, aniq pedagogik ssenariy, oldindan yo'riqnoma berish hamda mashg'ulotdan keyingi tahlil zarur. Ayniqsa, talaba boladagi artikulyatsion harakat, mimika, nafas va ovoz xususiyatlarini kuzatadigan vaziyatlarda tasvir va tovush sifati diagnostik qarorning to'g'riligiga bevosita ta'sir qiladi.

A. F. Rumbach, D. Aldridge va A. E. Hill ovoz buzilishlarini baholash hamda korreksiya qilishga tayyorlash jarayonida simulyatsion mashg'ulotlardan foydalangan. Tadqiqotda talabalarining 90 foizdan ortig'i simulyatsiya klinik ko'nikmalarni rivojlantirish, nazariy bilimlarni amaliyotga qo'llash hamda ovoz buzilishlari bilan ishlashga bo'lgan ishonch va qiziqishni oshirishga yordam berganini bildirgan [12].

Keltirilgan ilmiy natijalar asosida bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini shakllantirish metodikasi quyidagi uzviy tizimga tayantirilishi lozim: nazariy bilimni kasbiy vaziyatga tatbiq etish, simulyatsion mashq, rahbar nazoratidagi real amaliyot, mezonli baholash va refleksiv tahlil. Ushbu elementlardan birortasining chiqarib tashlanishi metodikaning yaxlitligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, nazariy bilimga asoslanmagan amaliyot tasodifiy harakatlarni, real amaliyotsiz nazariya esa reproduktiv bilimlarni yuzaga keltirishi mumkin. Refleksiyasiz bajarilgan mashq esa talabaning xatosini anglamasdan takrorlashiga olib keladi.

1-jadval. Ilmiy tadqiqotlar natijalari va ulardan kelib chiqadigan metodik xulosalar

Ilmiy manba	Tadqiqotning real natijasi	Metodik jihatdan zarur yechim
NetQues loyihasi [7]	4383 ta javobdan 2863 tasi tahlil qilingan; ish beruvchi, o'qituvchi va bitiruvchilar baholash, tashxislash va korreksion aralashuvni birinchi o'ringa qo'ygan.	Ta'lim natijasini nazariy bilim emas, diagnostik va korreksion harakatlar orqali belgilash
Hill, Davidson, Theodoros [8]	175 nafar talabada simulyatsiyadan keyin xavotir kamayib, klinik ko'nikmalarga ishonch oshgan. (ResearchGate)	Real amaliyotdan oldin standartlashtirilgan mijoz ishtirokidagi mashg'ulotlarni tashkil etish
Sheepway, Lincoln, McAllister [9]	Uchta klinik amaliyot davomida kompetensiya bosqichma-bosqich va statistik ahamiyatli rivojlangan. (University of Canberra Research Portal)	Amaliyotni turli muassasa, mijoz va nutq buzilishi turlarini qamrab oladigan davomiy jarayonga aylantirish
Dudding, Pfeiffer [10]	Tajriba ortishi tashxis aniqligini oshirgan, biroq klinik faraz va diagnostik vosita tanlash ko'nikmalari yetarlicha o'zgarmagan. (ODU Digital Commons)	Klinik-pedagogik fikrlash algoritmini alohida va maqsadli o'rgatish
Howells va boshqalar [11]	52 talabada kommunikatsiya, baholash va boshqaruvga ishonch oshgan; 94,1 foiz talaba o'zini amaliyotga yaxshiroq tayyor deb hisoblagan. (Springer)	Simulyatsiyaga tayyorgarlik, kasbiy ssenariy, kuzatish va tahliliy teskari aloqani birlashtirish
Rumbach, Aldridge, Hill [12]	Talabalarining 90 foizdan ortig'i simulyatsiya klinik ko'nikma va nazariyani qo'llashga yordam berganini bildirgan. (ResearchGate)	Tor ixtisoslashgan nutq buzilishlari bo'yicha ham simulyatsion modullarni joriy etish

Tahlil natijasida takomillashtirilayotgan metodikaning to'rtta o'zaro bog'langan bosqichdan iborat bo'lishi asoslandi. Birinchi — diagnostik-tahliliy bosqichda talabalar anamnez yig'ish, bolaning nutq namunasini qayd etish, buzilgan va saqlangan funksiyalarni aniqlash, diagnostik farazlarni shakllantirish hamda tekshiruv vositalarini tanlashni o'rganadi. Ikkinchi — simulyatsion-amaliy bosqichda talaba logoped, bola, ota-ona va pedagog rollari asosidagi kasbiy keyslarni bajaradi. Har bir simulyatsiya yo'riqnoma, kasbiy vaziyat, kuzatuv va tahliliy muhokamadan iborat bo'lishi kerak.

Uchinchi — korreksion-loyihalash bosqichida talabalar tekshiruv natijalariga muvofiq maqsad va vazifalarni belgilaydi, individual mashg'ulot rejasini tuzadi, artikulyatsion, fonematik, leksik-grammatik hamda kommunikativ mashqlarni tanlaydi. To'rtinchi — refleksiv-baholash bosqichida video yoki audioyozuv, amaliy portfolio, logopedik xulosa, o'zini o'zi baholash varag'i hamda ekspert rubrikasi asosida faoliyat tahlil qilinadi. Bunda baholash faqat yakuniy natijaga emas, balki tashxisning asoslanganligi, metodning bola ehtiyojiga mosligi, kasbiy muloqot sifati va o'z faoliyatiga

tuzatish kirita olish qobiliyatiga qaratiladi. Umuman, ilmiy faktlarning qiyosiy muhokamasi kasbiy-amaliy kompetentlikning samarali shakllanishi uchta asosiy shartga bog'liqligini ko'rsatdi: talabning real faoliyatga yaqin vaziyatlarda muntazam mashq qilishi; klinik-pedagogik qaror qabul qilish jarayonining bevosita o'rgatilishi; har bir amaliy harakatning ekspert taskari aloqasi va refleksiya bilan yakunlanishi. Shu asosda takomillashtirilgan metodika bo'lajak logopedni tayyor bilimlarni takrorlovchi ijrochi sifatida emas, balki nutqiy holatni mustaqil tahlil qiladigan, differensial tashxis qo'yadigan, individual korreksion dastur tuzadigan va uning natijalarini baholay oladigan mutaxassis sifatida tayyorlashga yo'naltiriladi.

XULOSA. Bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini shakllantirish maxsus pedagogika yo'nalishida mutaxassis tayyorlash sifatini belgilovchi muhim omillardan biridir. Tadqiqot doirasida tahlil qilingan ilmiy manbalar logopedning kasbiy tayyorgarligi faqat nazariy bilimlarni egallash bilan cheklanmasligi, balki diagnostik, korreksion-metodik, kommunikativ, refleksiv va tashkiliy ko'nikmalarning o'zaro integratsiyasi asosida shakllanishi lozimligini ko'rsatdi. Takomillashtirilgan metodikaning samaradorligi nazariy bilim va real logopedik faoliyat o'rtasidagi uzviylikni ta'minlash, talabalarining mustaqil kasbiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish, ularni turli nutq buzilishlariga ega bolalar bilan ishlashga tayyorlash hamda faoliyat natijalarini obyektiv baholash imkoniyati bilan belgilanadi. Bunda professor-o'qituvchi tayyor axborotni yetkazuvchi subyekt emas, balki talabaning kasbiy fikrlashi, mustaqilligi va refleksiv faoliyatini rivojlantiruvchi fasilitator sifatida ishtirok etishi zarur. Umuman, bo'lajak logopedlarning kasbiy-amaliy kompetentligini shakllantirish metodikasini amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim, simulyatsion texnologiyalar, klinik-pedagogik fikrlash algoritmlari, individual korreksion loyihalash va mezonli-refleksiv baholash asosida takomillashtirish ularning real kasbiy vaziyatlarda samarali faoliyat yuritishga tayyorgarligini oshiradi. Natijada nutq buzilishlarini mustaqil aniqlay oladigan, korreksion yordam mazmunini ilmiy asosda rejalashtiradigan, bolalar, ota-onalar va boshqa mutaxassislar bilan samarali hamkorlik qiladigan kompetent logoped mutaxassislarni tayyorlash imkoniyati kengayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mo'minova L. R. *Nutqi to'liq rivojlanmagan maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni logopedik tekshirish va o'qitish*: metodik qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – URL: <https://inlibrary.uz/index.php/universaljurnal/article/view/86755>
2. Ayupova M. Yu. *Logopediya*: oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun darslik. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007. – 560 b. – URL: <https://jdpu.uz/wp-content/uploads/2020/01/Logopediya.pdf>
3. Основы теории и практики логопедии / под ред. П. Е. Левиной. – Москва: Просвещение, 1968. – 367 с. – URL: https://rusneb.ru/catalog/002178_000020_BGUNB-BEL%7C%7C%7CBIBL%7C%7C%7C0000666600/
4. Логопедия: учебник для студентов дефектологических факультетов педагогических вузов / под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. – Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1998. – 680 с. – URL: <https://pedlib.ru/Books/2/0049/index.shtml>
5. Филичева Т. Б., Чевелева Н. А., Чиркина Г. В. *Основы логопедии*: учебное пособие. – Москва: Просвещение, 1989. – 223 с. – ISBN 5-09-000967-8. – URL: <https://lib.mgppu.ru/opacunicode/index.php?url=%2Fnotices%2Findex%2FIdNotice%3A82744%2FSource%3Adefault>
6. Davies K. E., Kevan F., Ormerod E. Expectations and understanding of learning in practice: student speech and language therapists' and practice educators' perspectives of learning // *International Journal of Practice-Based Learning in Health and Social Care*. – 2019. – Vol. 7, No. 1. – P. 1–17. – DOI: 10.18552/ijpblhsc.v7i1.502. – URL: <https://doi.org/10.18552/ijpblhsc.v7i1.502>
7. NetQues. *NetQues Project Report: Speech and Language Therapy Education in Europe: United in Diversity*. – Paris: CPLOL, 2013. – 114 p. – URL: https://eslaeurope.eu/wp-content/uploads/2022/05/NetQues-Project-Report-SLT_Education_in_Europe-1.pdf
8. Hill A. E., Davidson B. J., Theodoros D. G. Speech-language pathology students' perceptions of a standardised patient clinic // *Journal of Allied Health*. – 2013. – Vol. 42, No. 2. – P. 84–91. – PMID: 23752235. – URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23752235/>
9. Sheepway L., Lincoln M., McAllister S. Impact of placement type on the development of clinical competency in speech-language pathology students // *International Journal of Language and Communication Disorders*. – 2014. – Vol. 49, No. 2. – P. 189–203. – DOI: 10.1111/1460-6984.12059. – URL: <https://doi.org/10.1111/1460-6984.12059>
10. Dudding C. C., Pfeiffer D. L. Clinical decision-making in speech-language pathology graduate students: quantitative findings // *Teaching and Learning in Communication Sciences and Disorders*. – 2018. – Vol. 2, Iss. 1. – Art. 2. – DOI: 10.30707/TLCSD2.1Dudding. – URL: <https://doi.org/10.30707/TLCSD2.1Dudding>
11. Howells S., Cardell E. A., Waite M. C., Bialocerkowski A., Tuttle N. A simulation-based learning experience in augmentative and alternative communication using telepractice: speech pathology students' confidence and perceptions // *Advances in Simulation*. – 2019. – Vol. 4, Suppl. 1. – Art. 23. – DOI: 10.1186/s41077-019-0113-x. – URL: <https://doi.org/10.1186/s41077-019-0113-x>
12. Rumbach A. F., Aldridge D., Hill A. E. Student perceptions of simulation to enhance clinical readiness for assessment and management of adults with voice disorders // *Journal of Voice*. – 2024. – Vol. 38, No. 3. – P. 641–653. – DOI: 10.1016/j.jvoice.2021.10.014. – URL: <https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2021.10.014>
13. Scharff Rethfeldt W., Heinzelmann B. United in Diversity – das NetQues-Projekt zur Logopädieausbildung in Europa // *Forum Logopädie*. – 2014. – Bd. 28, H. 2. – S. 28–33. – DOI: 10.2443/skv-s-2014-53020140204. – URL: https://www.dbl-ev.de/wp-content/uploads/2025/03/14_02_28-33_Scharff_Rethfeldt_United_in_Diversity_-_das_NetQues-Projekt_zur_Logopaediausbildung_in_Europa.pdf